

Omaž Valtazaru Bogišiću
- povodom 125 godina Opšteg imovinskog zakonika za
Knjaževinu Crnu Goru

Poštovani,

Imam ugodnu priliku i čast da u ovom istorijskom zdanju, čija je izgradnja započeta četiri godine prije donošenja OIZ-a a završena četiri godine kasnije, besjedim o Valtazaru Bogišiću čovjeku koji se sa tolikom suverenošću kretao evropskim prostorima i kulturama, čovjeku koji je toliko zadužio Crnu Goru.

Ova godina, na ponos Crne Gore je u znaku dva velika jubileja – dvjesta godina rođenja Njegoša i 125 godina od donošenja OIZ-a. U djelima Njegoša i Bogišića osjećamo veličinu pjesničkog i pravničkog zanosa i dubinu njihove misli. Djelo dva velikana vječno mami ljude, kao san nejasne niti horizonta, u neznana prostranstva. Ova djela ostaju pohranjena u božanskom ljetopisu i beskonačnoj vječnosti.

Poštovani prijatelji,

Ovo veče je posvećeno Valtazaru – Baldu Bogišiću, čovjeku kojemu dugujemo izvjesnu obnovu našeg pravničkog ukusa, uljepšavanje pravničkog govora, koji riječima daje spiritualnu ljepotu. U povodu proglašenja OIZ-a, Knjaz Nikola je sinu „dične oblasti dubrovačke”, u ime „najviše nagrade koje mu se s naše strane može dati”, izrekao javno hvala. To javno hvala u ime Crne Gore odzvanja i danas. Ali kultura sjećanja nam nalaže da se sa izrazima visokog poštovanja i najiskrenije vjernosti osvrnemo na ličnost i gromadnost rada Valtazara Bogišića, akademika, profesora, doktora filozofije i doktora pravnih nauka, naučnika, istraživača, zakonopisca, čovjeka enciklopedijskog znanja, komentatora, pobornika istorijsko-pravne škole ali i drugih škola, zaljubljenika u filologiju, poliglotu, bibliofila ...

Bogišić je rođen 20. decembra 1834. godine u Cavtatu. Njegov djed doselio se u Cavtat u drugoj polovini 18. vijeka iz sela Mrcine u Konavlima. Osnovno obrazovanje završio je u rodnom mjestu. U dvanaestoj godini završio je i privatnu školu zajedno sa nautičkim tečajem jednog bivšeg pomorskog kapetana. Godine 1859. u Veneciji je položio maturu. Studirao je pravo u Beču, Berlinu, Minhenu, Parizu. Posljednja četiri semestra studirao je u Beču. Godine 1862. gortorirao je u Gisenu filozofiju, položivši strogi usmeni ispit i odbranivši disertaciju iz istorijskih nauka pod naslovom: „O uzrocima poraza njemačke vojske u husitskom ratu”. Godine 1863. zaposlio se u dvorskoj biblioteci u Beču, što je imalo ogroman značaj za dalji naučnoistraživački rad. Pravni fakultet s doktoratom završio je u Beču 1864. godine. Godine 1867. postao je akademik JAZU. Početkom 1868. imenovan je za školskog inspektora i vojnog

službenika u Vojnoj krajini, sa sjedištem u Temišvaru. Za redovnog profesora Univerziteta u Odesi izabran je 1869. godine.

Krajem novembra 1872. godine dobio je nalog ruske vlade, a po pozivu Knjaza Nikole, da ode u Crnu Goru radi sastavljanja zakona. Na Cetinje stiže početkom aprila 1873. godine. Iste i sljedeće godine sprovodi anketu o pravnim običajima u Crnoj Gori, Hercegovini i Sjevernoj Albaniji, koju će kasnije dopuniti. OIZ je pripremao skoro petnaest godina sa manjim prekidima. Na lični zahtjev penzionisan je 1889. godine. Na dužnosti ministra pravde u Knježevini Crnoj Gori bio je od 1893. do 1899. godine. Umro je 24. aprila 1908. godine i sahranjen u svom rodnom mjestu.

Ova kratka biografija jedva da letimično sagledava Bogišićevo životno djelo neprevaziđeno u svojoj čistoti, izdašnosti i briljantnosti.

Bogišićevo zamašno poduzeće koje se tiče najzapletenijih žica narodnog života

Bogišić profesor Univerziteta

Redovni profesor na Odeskom univerzitetu od 1873. do 1879. godine, mada je na njemu efektivno radio samo pet semestara. Predavao je Istoriju slovenskih prava, tačnije Istoriju slovenskih zakonodavstava. Naučni program ovog predmeta Bogišić je izložio u svom uvodnom predavanju „O naučnom razradi istorije slovenskog prava”, održanom 3. marta 1870. godine na Univerzitetu u Odesi. Rukopis njegovih predavanja na ovom Univerzitetu pronašao je profesor Solovljev u Bogišićevoj ostavštini u Cavtatu. Kada je završio OIZ, Bogišić je otišao u Petrovograd da sa ruskom vladom uredi svoj službeni odnos. U Petrovgradu mu je ponuđeno mjesto profesora Rimskog prava na Moskovskom univerzitetu, što je on odbio.

Bogišić naučnik i istraživač

Bogišićeva naučna produkcija je bila izuzetno obimna, raznovrsna i plodna. On je vješto izvlačio svježe u duhu naroda, iz kovanice jezika iz žarišta narodnog morala. U naučnoistraživačkom radu glavno interesovanje je bilo okrenuto običajnom pravu, izradi OIZ-a, položaju porodice kod južnoslovenskih naroda. Objavio je oko 50 naučnih radova. To su djela iz običajnog prava, pravne istorije, proučavanja porodice, teorije i metodologije prava, opšte i nacionalne istorije, djela iz oblasti folkloristike, toponomastike, itd. Posebnu pažnju javnosti privukla su nekoliko naučnosistraživačkih radova i to:

- 1) Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena.
- 2) O obliku nazvanom inokoština u seoskoj porodici Srba i Hrvata.
- 3) OIZ za Knjaževinu Crnu Goru.
- 4) O položaju porodice i nasljedstvu u pravnoj sistemi, itd.

Anketa o pravnim običajima u Crnoj Gori, Hercegovini i Sjevernoj Albaniji se smatra njegovim najobimnijim, najsistematskijim i najpotpunijim istraživanjem običajnog prava. Anketa je podijeljena u dvadeset grupa pitanja. Njegov upitnik, koji je kasnije publikovao Tomica Nikčević zajedno sa odgovorima, broji oko 2000 pitanja. Na pripremanju ankete

je imao četrdesetosam saradnika -anketara i to: četrnaest prosvjetnih radnika, sedam sveštenika, tri administrativna i konzularna službenika, trinaest studenata (od toga je 10 bilo u Beču), tri plemića bez zanimanja, jedan ljekar, jedan tehničar, jedan pomorski kapetan.

Glavni izvjestioci za Anketu bili su: za Crnu Goru - vojvoda Đuro Matanović, za Hercegovinu – vojvoda Đuro Cerović i za Albaniju – vojvoda Marko Miljanov. Međutim, odgovori Đura Matanovića odnosili su se prvenstveno na Katunsku nahiju, Đura Cerovića uglavnom na Drobnjake, a odgovori Marka Miljanova u prvom redu odnosili su se na Kuče.

O crkvenim odnosima Bogišiću je podatke uglavnom dao arhimandrit Visarion Ljubiša a djelimično proto Jovan Sundenčić. Za pitanja iz međunarodnog prava pomoć je dobijao od serdara Jola Piletića.

U prilogu pismu od 15. decembra 1884. godine, koji se odnosi na prevoz, stanovanje, konsultacije, sekretara, pisara Bogišić iskreno saopštava: „Ovaj konspekt mojih putovanja pokazuje ne samo njih nego i vrijeme koje sam proveo u putovanjima, što mi je sve uzelo oko sedam godina”.

Bogišić član mnogih društava i akademija

Bogišić je bio član JAZU, član Akademije moralnih i političkih nauka u Parizu, koja je bila u sastavu poznatog Francuskog instituta. U toj akademiji akademik – pravnik Darest je 12. maja 1888. godine promovisao OIZ, gdje je, između ostalog, kazao da to: „djelo čini čast, kako učenom pravniku koji ga je stvorio, tako i Knjazu koji je dao inicijativu da se stvori”. Bogišić je bio i član Društva za komparativno zakonodavstvo u Parizu, Međunarodnog društva za sociologiju u Parizu, Zakonodavne akademije u Tuluzu, Geografskog društva u Beču, počasni član Zavoda za Rimsko pravo Univerziteta u Katanji, član pravničkog društva Hrvatske, član Ruskog geografskog društva u Petrogradu i Društva ljubitelja prirodnih nauka, antropologije i etnografije na Moskovskom univerzitetu.

Bogišić – pobornik istorijskopravne škole, da ili ne

Ostavio je trag u nauci kao pobornik istorijskopravne škole, ali je kako saopštava poznati profesor Živojin Perić, u izradi OIZ-a unio prilično racionalizma. Do kraja života ostao je veliki poštovalac Savinja i Puhte iako, kako smo kazali, u izradi OIZ-a nije dosljedno primjenjivao taj metod. U istorijskopravnu školu unio je sociološke elemente. U praksi se zalagao za sudjenje po pravdi i pravici. Sudija treba da, ocjenjujući prilike posla, pazi osobito na to što časni ljudi drže da je pravo i što je u skladu sa javnim vjerovanjem i poštenjem. I ako to sudija to sve radi po duši i savjesti, on opet treba da pazi, koliko je god moguće, i na razum i mišljenje naroda ili razreda ljudi kojima se su obični poslovi te ruke. Kako se vidi, u praksi se zalagao i za primjenu rješenja koje zagovara prirodno-pravna škola.

Niko Simov Martinović nam saopštava usmene stavove članova Komisije za odbranu njegove doktorske disertacije: „Prof. dr Mihailo Konstantinović mi je primijetio na odbrani da je teško velike ljude, kao Bogišića, tvrdo vezati za jedan pravac ili školu jer

oni u svom naučnom radu izgrađuju svoj pravac. Istom prilikom mi je prof. dr Albert Vajs rekao da je pitanje koliko je i da li je Bogišić pristalica istorijsko-pravne škole''.

Bogišić - komentator pravnih tekstova

Bogišić je bio vrstan komentator zakonskih i drugih pravnih tekstova.

U tom smislu naročito ističemo sljedeća djela:

1. Pisani zakoni na slovenskom jugu;
2. Bogišićeve opaske o Danilom zakonu;
3. Bogišićevi Komentari Dušanovog zakonika;
4. Zakon Leke Dukađina i dr.

Bogišić zaljubljenik u filologiju i poliglota

Bogišić je imao čudnu vještinu izražavanja, književnu čulnost. Govorio je više stranih jezika i gotovo sve slovenske jezike. Pisao je, osim na maternjem, još na pet jezika, njemačkom, francuskom, ruskom, italijanskom i latinskom.

Poznat je po izvrsnom stilu, djelu velikog majstora na peru. Posebnost u svemu kako i šta kaže. Svom jednostavnom jeziku dodao je šarm koji je činio pitkost. Njegove ideje nijesu bile nove, ali su od njega primile novu određenost i novi sjaj.

Upotrijebljeni termini u OIZ-u su i danas uobičajeni pravni izrazi, npr: dobit, dobit na dobit, docnja, imaonik, imalac, nagodba, ništav, odložni uslov, održaj, oproštaj duga, ostavioc, oštećenik, štetnik, šticećenik, udruženi itd.

„Jezik zakona, piše Bogišić mora biti svakome shvatljiv i koliko je moguće konkretan, pri čemu treba izbjegavati sve zakonetke i narodu nejasne apstrakcije''.

Bogišićeva djela od značaja za Crnu Goru

Osim OIZ-a, Bogišić je napisao brojna djela od neposrednog značaja za Crnu Goru od kojih izdvajamo:

- 1) Prepiska lažnoga cara Stjepana Maloga s Dubrovačkom Republikom (1771-1773);
- 2) Izabrana dela i Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru;
- 3) Povodom Crnogorskog građanskog zakonika, nekoliko riječi o načelima i metodu usvojenim pri izradi (pismo jednom prijatelju);
- 4) Desetina sudskih zapisa iz Paštrovića;
- 5) Bogišićeve opaske o Danilovom zakoniku;
- 6) Ekonomski odnošaji u Crnoj Gori;
- 7) Razredi i slojevi u narodu u Crnoj Gori;
- 8) Popis državnog uređenja Crne Gore;
- 9) Sudski postupak u Crnoj Gori;
- 10) Crnogorsko krivično pravo;
- 11) Upitnik iz ankete za opisivanje pravnih običaja Crnogoraca.
- 12) Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji (Anketa iz 1873. g.), priredio Tomica Nikčević.

Drugi o Bogišiću

O Bogišiću i o OIZ-u je objavljeno mnogo radova, osvrti, članaka, rasprava i studija na raznim evropskim jezicima, koji, najvećim dijelom, veoma povoljno ocjenjuju Zakonik. O Bogišiću, i o OIZ-u, pisali su i nakon njegove smrti pa do danas: I. Strohal, T. Taranovski, A. Solovjev, Ž. Perić, Đ. Tasić, M. Konstantinović, N. Dolenc, F. Čulinović, D. Vuksan, L. Bakotić, V. Spaić, M. Kostrenčić, R. Legradić, M. Begović, D. Janković, B. Nedeljković, N. Martinović, V. Novak, T. Nikčević, J. Danilović, S. Pupovci, S. Bobčev, K. Kadlec, Zocco-Rosa, S. Borovski, V. K. Korablev i V. Cimerman i dr.

Posebno vrijedne ocjene o OIZ-u izrekao je njemački pravnik Karlo Dikel: „Novi je Zakonik jedan od najvećih radova koje je knez Nikola učinio u interesu civilizacije, mudrim i postojanim trudom; ovaj će knez malo po malo uspjeti, da podari svojoj zemlji najbolje ustanove evropske, a da ne uzdrma ni najmanje moralnost, hrabrost i patriotizam, koji su tako neophodni za odbranu vjekovne nezavisnosti Crne Gore." O Bogišiću i njegovom dijelu Dikel kaže: „Bogišić je stvorio Zakonik koji se, mimo svih obzira na najbolje postojeće zakonike, može smatrati za najoriginalnije kodifikatorsko djelo."

Bogišić u djelima objavljenim u Crnoj Gori

Po mom mišljenju u Crnoj Gori najvrednija djela o Bogišiću i o OIZ-u objavili su:

- 1) Niko Simov Martinović, čije je najpoznatije djelo: Valtazar Bogišić i istorija kodifikacije crnogorskog imovinskog prava. Radi se o objavljenoj doktorskoj disertaciji odbranjenoj pred profesorima Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 1957. godine čija imena zbog ogromnog autoriteta ovom prilikom navodimo: Mihailo Konstantinović, predsjednik, a članovi Mehmed Begović, Borislav Blagojević, Dragoslav Janković i Albert Vajs;
- 2) Tomica Nikčević, posebno priredjeno djelo „Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji (Anketa iz 1873. g.);”
- 3) Petar Stojanović, sa dva njegova posebno značajna i po predmetu istraživanja rijetka djela: a) Primjena Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru, Titograd 1987. b) O neposrednoj primjeni Bogišićevih pravnih radnji u zakonodavnoj i sudskoj praksi (sa posebnim osvrtom na stanje od 1918 do 1941. godine, Titograd 1989.).
- 4) Dušan Vuksan, posebno izdvajamo djelo: „Geneza Opšteg imovinskog zakonika, objavljeno u „Zapisima”, Cetinje 1933. godine;”
- 5) Surja Pupovci, profesor iz Prištine, kome je posthumno objavljeno izuzetno djelo „Bogišić život i djelo”, Podgorica 2004. godine, i drugi.

Bogišić ministar pravde

Između Crnogorske vlade i Bogišića zaključen je ugovor 23. marta 1893. godine. Ugovor sadrži devet tačaka. Po osnovu tog ugovora Bogišić se prima portfelja Ministra pravde i načelnika Knjaževske kancelarije za izradu zakona i državnog savjetnika. Ugovor je zaključen na godinu dana sa mogućnošću produženja.

Za vrijeme svojeg ministrovanja u Crnoj Gori Bogišić je izdao 11 Naredbi, sa snagom zakona radi organizovanja pravosuđa, u cilju primjene OIZ-a. Pri radu na ovim naredbama, Bogišić se koristio materijalom iz ankete o pravnim običajima koje se odnose na procesno običajno pravo.

Sačinio je izmjene i dopune drugog izdanja OIZ-a koje je proglašeno Ukazom Knjaza Nikole od 14. januara 1898. godine.

Bogišić je 1894. sačinio i Privremena pravila o vanbračnoj djeci, koja su tretirana kao Zakon o vanbračnoj djeci. U njemu je uglavnom kodifikovano crnogorsko običajno pravo iz ankete o pravnim običajima.

Bogišić je, takođe, čitao i objašnjavao apstraktna mjesta u OIZ-u članovima Velikog suda. Organizovao je četiri nova okružna suda i vršio inspekcije sudova. U novembru 1896. godine predložio je Knjazu donošenje zakona o krađi, kojim bi se tjelesna kazna (šibike) za krađu zamijenila zatvorom.

Bogišić je 1895. sačinio Spomenicu o povišenju cijele državne titulature crnogorskog Gospodara sa stepena „veličanstvo“ na stepen „kraljevskog visočanstva“. Radi se o raspravi iz međunarodnog javnog prava, koja je istorijski objasnila mogućnost podizanja knjaževske titule „Veličanstvo“ na „Kraljevsko visočanstvo“. Ono je uslijedilo tek nakon međunarodnog priznanja Crne Gore, kao nezavisne države, na Berlinskom kongresu 1878. godine.

Bogišić je kao ministar pravde neposredno nadzirao primjenu Zakonika. Vojvoda Simo Popović u svojim memoarima ističe da je trebalo dosta truda uložiti kako bi Bogišić pristao da bude ministar pravde. O tome, kako je nagovorio Bogišića da na to da saglasnost i koje mu je riječi tom prilikom uputio, između ostalog, piše: „Kako je Crna Gora siromašna, mala državica i jednome Bogišiću, i baš Bogišiću tu je i časti i slave dosta, da on bude prvi ministar pravde, da on dade života svome Imovinskom zakoniku, koji još i sada leži neupotrebljen, da preporodite sudove i date im još potrebne zakone i uredbe.“ Potom slijedi opisivanje radnji koje je Bogišić preuzeo nakon što je prihvatio ovaj visoki državni položaj: „Odmah je preuzeo uređenje Velikog suda, plemenskih i okružnih sudova, njih je pohađao, davao im usmena i pismena uputstva, izdavao zakonske naredbe, sazivao je pisare okružnih i plemenskih sudova na Cetinje, objašnjavao im Imovinski zakonik i upućivao ih njihovoj primjeni. Po želji knjaževnoj, napisao je odmah u početku Zakon o vanbračnoj djeci. Po starom zakonu tražio se otac djetetu, koji je morao zavedenu devojku uzeti za ženu ili platiti u fond za vanbračnu djecu stotinu cekina. Knjaz je našao da je taj zakon rđav jer su nevaljalice griješile s kim bilo, a sudu optuživale momke i ljude iz boljih kuća ili položaja da im je tanja sramota.“

Bogišić je bio Ministar pravde u knjaževini Crnoj Gori od decembra 1893. do 1899. godine.

Bogišić – bibliofil i zavještalc

Bogišić je bio jedan od najvećih bibliofila u južnoslovenskim narodima. Njegova biblioteka brojala je 18.000 knjiga, četrdesetdevet slavesnkih inkunabula, arhiv, grafičku zbirku sačuvanu u cavtatskom institutu JAZU (sada Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti).

Bogata biblioteka, veliki arhiv, izuzetno vrijedna zbirka su pripale Cavtatu na osnovu testamenta njegove sestre Marije Polo.

Sačuvano je 9812 pisama razmijenjenih sa 1141 osobom, od kojih su mnogi svjetski poznati naučnici.

Dio njegove građe iz Bogišićevog arhiva objavili su: Körbler, Francev, Vuksan, Borovski, Solovjev, Janković, Nedeljković, Martinović, Novak, Nikčević i dr.

Bogišić zakonopisac

OIZ je Bogišiću omogućio položaj jednog od najistaknutijih zakonopisaca Evrope. Pisan sa najvišim ljudskim izražavanjem, djelo organski i moralno nedjeljivo. Do kraja Bogišićevog života ostalo njegov glavno djelo nenadmašeno ni od drugih.

Bogišić je u Zakonik unio ustanove koje se nalaze u narodnom običaju ili su tek u začetku, preovladavaju ustanove koje se nalaze u drugim modernim zakonicima i ustanove opšteg karaktera.

Zapisano je da se bavio zakonodavnim radom za Hercegovinu i za Bugarsku.

Nastanak OIZ-a

Nastanak OIZ-a vezuje se za dvije etape: prva etapa je trajala od aprila 1873. do juna 1881. godine i obuhvata:

- a) sastavljanje upitnika sa oko 2000 pitanja;
- b) sprovođenje obimne ankete u Crnoj Gori, Hercegovini i Sjevernoj Albaniji.
- c) razmatranje dotadašnjih zakona Crne Gore i primjena u praksi;
- d) sakupljanje spomenika starog prava Grbaljske župe i sudskih isprava u Paštrovićima;
- e) izučavanje naučne i stručne literature;
- f) sastavljanje prednacrtu OIZ-a.

Druga etapa traje od 1. jula 1881. do kraja 1887. godine i obuhvata:

- a) pretresanje svakog člana nacrtu na oko sto sjednica u crnogorskom odboru za pregledanje i pretresanje OIZ-a;
- b) sačinjavanje definitivnog teksta OIZ-a;
- c) Ukaz o njegovom proglašenju od strane Knjaza.

U Izvještaju knjazu Nikoli od 22. februara 1874. godine, Bogišić, između ostalog saopštava: „meni treba prije svega izraditi i opredijeliti osnovna načela, po kojima ću vršiti zadaću, neprestanim obzirom na sve glavnije teorije koje gospoduju u nauci, kao i one koje su izrađene zakonodavnom praktikom u Evropi, ne puštajući ni na časak iz oka osobine zakonodavnog subjekta tj. Crne Gore i crnogoraca”.

Na pripremi OIZ-a Valtazar Bogišić je radio oko 15 godina. Ovaj zakonik čini čast Bogišiću, ali i Knjazu koji je dao inicijativu da se „ovo djelo stvori”. Kao vrstan pravnik i filolog, Bogišić se pri pisanju Zakonika držao one Jeringove misli po kojoj zakonodavac valja da misli kao filozof, a da govori kao seljak. U francuskoj literaturi je izraženo mišljenje da je čuveni Francuski građanski zakonik od 1804. godine remek djelo stila. To se može odnositi i na Opšti imovinski zakonik, ako se ima u vidu književnost napisanu na jezicima ovih prostora.

Na pripremi Zakonika, Bogišić je radio odgovorno, sistematično, predano. On je taksativno nabrojio glavne ustanove u OIZ-u od narodnog značaja. To su: Pravo prečepunje među bližikom (čl. 47—64); o natapanju zemlje (čl. 122—132); o potocima i splakama (čl. 133—135); o životinji datoj u napolicu, pod kesim na izor (čl. 213—328);

o radnji i pomoći na uzajamnicu i bez uzajamnice (čl.341-347); o suponi (čl.442—445); o sprezi (čl. 446—456); o domaćoj zajednici (čl. 686—708).

Građu za Zakonik uzeo je iz: usmenih izvora (raspitivanje vještih ljudi), pisanih izvora (izučavanje akata, protokola, zakona) i neposrednih opažanja. Sabrao je oko 2000 pitanja o životu Crnogoraca i drugih naroda. Pregledao je arhivski materijal Senata, okružnih načelstava i kapetanskih sudova. Proučio je Petrov zakonik i Danilov zakonik. Prisustvovao je suđenjima. Razmotrio i iskoristio bogatu zaostavštinu i načela rimskog prava. Isto važi za savremeno zapadnoevropsko zakonodavstvo.

Pri izradi OIZ-a, Bogišić se nesporno oslonio na običajno pravo i pravnu svijest crnogorskog naroda, ali i na projekte civilnih kodeksa onoga vremena. U tom smislu posebno ističemo: Nacrt švajcarskog zakonika, kantonalne zakonike (Code de Grisons i Ciriški Kodeks), Građanski zakonik Kalifornije i dr. OIZ je, takođe, rađen po snažnim uticajem turske Medžele, i to specifično po sistemu, terminologiji, sadržini, ali i po rješenjima pojedinih pravnih instituta. Nesporan je uticaj i šerijatskog prava na crnogorske pravne običaje u pogledu: natapanja zemalja, podloga, kesima, davanja zemlje u napolicu i amaneta.

Mnoge ustanove stvarnog i obligacionog prava urađene su po uticajem tek donijetih građanskih kodifikacija. Bogišić je, takođe, konsultovao članove srpske, mađarske, japanske i berlinske komisije koji su radili na svojim zakonskim tekstovima.

Formiran je Odbor za pregledanje i pretresanje cijele osnove Zakonika. Članovi odbora su bili: carsko-ruski pravni državni savjetnik i redovni profesor univerziteta Dr. Valtazar Bogišić, kao predsjednik i sastavilac, i odbornici: vojvoda Đuro Matanović, član Velikog suda i Državnog savjeta; Jagoš Radović, član Velikog suda i Gavro Vuković, član Velikog suda. Pisar za prvo čitanje Nešo Zeković, a za drugo Simo Martinović, učitelj. Od odbornika iz Crne Gore samo je Gavro Vuković bio pravnik.

Na Njegušima, Cetinju i Rijeci Crnojevića organizovao je čitanje OIZ-a (održano preko sto sjednice). Prvo čitanje je obavljeno u tri navrata: na Njegušima od 1 (13) jula do 4 (16) jula 1881 godine (8 sjednica); na Cetinju od 16 sep-tembra do 5 oktobra 1881 godine (25 sjednica); na Cetinju od 14 decembra 1881 do januara 1882 godine (31 sjednica). Jedna od ovih bila 64 sjednica bila je u Dvoru, kod knjaza Nikole (sjednica od 9. januara 1882).

Drugo čitanje je obavljeno na Cetinju 10 (22) jula do 26 sep-tembra 1885 godine na 35 sjednica, od kojih su 7 bile u Dvoru, kod knjaza Nikole (dvije od 3 avgusta, jedna od avgusta, dvije od 12 avgusta, jedna od 13 i jedna od 16 avgusta 1885 g). Sjednicama od 12 i 13 avgusta prisustvovali su, pored knjaza Nikole, i vojvoda Božo Petrović, vojvoda Stanko Radonjić i knjaz Petar Petrović.

Treće čitanje je obavljeno na Rijeci Crnojevića, od 2 do 11 decembra 1885 godine. Održano je 10 sjednica. Ovom čitanju su prisustvovali samo Bogišić i knjaz Nikola.

U godišnjem Izvještaju ministru narodne prosvjete Rusije, od 15. maja 1882. Bogišić saopštava: „kakva je tu uloga članova Komisije, nijesu li oni u njoj sasvim pasivni? Nikako! Iamo sam sreću da budem u okolnostima u kojima se treba objašnjavati s pametnim i iskusnim ličnostima, ali neupoznatima s pravnim teorijama. Oni ne samo da su shvatili najfinije finese pravila, nego su znali da jasno daju svoje mišljenje koliko su ta pravila primjenljiva u crnogorskim okolnostima”.

Poslije ovih aktivnosti, Bogišić je otišao u Pariz, gdje je izradio definitivni tekst Zakonika. Potom je predložio i tekst Ukaza.

Proglašenje OIZ-a

U javnosti se malo zna o činu proglašenja OIZ-a. Ostalo je zapisano da su se 26. aprila 1888. godine u devet ura oglasila velika zvona radi Božije službe povodom proglašenja Građanskog zakonika. Proglašenje je obavljeno u Biljardi, svečano okićenoj za tu priliku. U Biljardi su bili: Mitropolit, državni savjetnici, ministri, članovi Velikog suda i ostali glavari u punoj uniformi. U isto vrijeme postrojeno je jedno odjeljenje vojske u paradi ispred Manastira. Nakon službe Božije Knjaz Nikola sa pratnjom odlazi u Biljardu gdje su bili i zastupnici stranih sila u punoj uniformi. U Biljardi je predsjednik Državnog savjeta i ministar unutrašnjih djela godpodin Božo Petrović pročitao Knjažev ukaz kojim se Građanski zakonik u život uvodi, a zatim je knjaz Nikola potpisao Zakonik i stavio na njega svoj pečat. Nakon toga je izvršena počasna paljba iz 21 topa, a vojnici su stavili oružje „pred prsi”. Potom je Knjaz Nikola izašao sa pratnjom ispred Manastira među narod i pročitao besjedu kojom je narodu crnogorskome objavio proglašenje Građanskog zakonika.

Zapisano je da je Njegovo Visočanstvo izvoljelo javiti po žici Bogišiću da je njegov Imovinski zakonik proglašen onako svečano kao što dolikuje kako Crnoj Gori i njenom gospodar, tako i velikom djelu i njegovom umniku. Gospodar je Bogišiću u Pariz poslao brzojav sljedeće sadržine: „Ekselencijo, na današnjoj svečanoj skupštini naroda crnogorskog proglasio sam Mojoj zemlji, djelo vašeg neumornog truda i prostranog znanja. Čestitajući Vam na uspjehu, ja Vam u znak Mojega osobitog priznanja udjeljujem veliki krst Danilovog reda I stepena.”

Bogišić se zahvalio Njegovom Visočanstvu, takođe, brzojavom sljedeće sadržine: „vječito sam zahvalan Vašemu Visočanstvu na visokoj počasti kojom ste me izvoljeli odlikovati i čestitam Vi slavu koju ste stekli jučerašnjom svetkovinom”.

Koliki je značaj građanskog (imovinskog) zakonika za jednu zemlju najbolje će posvjedočiti Napoleonove riječi izgovorene na Sv. Jeleni u trenutku procjene posljedica svoje jedinstvene avanture: ”Moja prava slava nije u tome što sam dobio četrdeset bitki; Vaterlo će izbrisati sjećanje na tolike pobjede. Ono što ništa neće izbrisati, ono što će vječito živjeti, to je moj Građanski zakonik”. Njegove riječi su se dobrim dijelom obistinile, jer njegov zakonik i dalje živi: za širenje franskuskog uticaja i ugleda na strani učinio je mnogo više „nego Napoleonovi vojnički podvizi”.

Naziv Zakona

Ovaj se imovinski Zakonik zove opšti radi toga što sadrži pravila opštijih imovinskih poslova i prilika, običnih manje više svim Crnogorcima u pravnom prometu, kako između sebe, tako i s inostrancima.

U istoriji često su vladari bili nepravdeni prema tvorcima velikih kodeksa tako što su nazivali zakone po sebi, a ne prema tvorcima tog zakona. Sjetimo se samo Hamurabijevog zakonika, Justinijanove kodifikacije, Dušanovog zakonika, Napoleonovog kodeksa itd. Knjaz Nikola tu privilegiju nije uzeo za sebe, pa se OIZ često u prošlosti i danas zasluženno naziva prema njegovom tvorcu – Bogišićev zakonik.

Sadržaj OIZ-a

OIZ sadrži šest djelova: "uvodna pravila i naređenja"; "O vlastini" i drugim vrstama prava ukorijenjenih u stvari"; "O kupovini i o drugim glavnijim vrstama ugovora"; O ugovorima u opšte, kao i o drugim poslovima, djelima, prilikama od kojih dugovi potječu; "O čovjeku i o drugim imaonicima kao i svojevlasti i u opšte o raspolaganju u imovinskim poslovima," "Objašnjenja, određenja i dopune". Ovaj zakonik, po opštem mišljenju, predstavlja najbolju zakonodavnu tvorevinu na tlu bivše Jugoslavije. Preveden je na pet stranih jezika. O njemu je napisano mnoštvo stručnih radova na našem i stranim jezicima. Čini čast Crnoj Gori i njegovom tvorcu. Poznati civilista prof. Mihailo Konstantinović je o Zakoniku još 1933. godine izrekao: "Postoji u našoj zemlji jedan zakonik o kome se vrlo malo govori, a koji je jedan od najboljih na svetu: to je Bogišićev Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru".

Ima jedna nepravda koja se Bogišiću decenijama nanosi time što se uglavnom ponavlja da Zakonik sadrži samo odredbe o stvarnom i obligacionom pravu. Time nije saopštena cijela istina. Naime, tačno je da su u OIZ-u preovlađujuće regulisani stvarnopravni o obligacionopravni odnosi, ali i drugi imovinski odnosi, istana, sa manjim brojem odredaba. No zbog toga ne treba biti nepravedan tvrdeći da su u Zakoniku regulisani samo dvije vrste odnosa. Zato potenciramo da u OIZ-u imamo regulisane i neke:

- 1) ustavnopravne odnose (npr. odredbe o stupanju zakona uopšte i njihovo objavljivanje, o zabrani retroaktivnosti dejstva zakona (tzv. dejstvo „natraške’’)). Ovi odnosi su danas regulisani u Ustavu Crne Gore;
- 2) odnose sa međunarodnim elementom (npr. odredbe o uzajamnoj primjeni zemaljskih i inozemnih zakona). To je danas u pravu Crne Gore predloženo da se reguliše Zakon o međunarodnom privatnom pravu;
- 3) odnose koji u modernim građanskim zakonima predstavljaju opšti dio građanskog prava. (npr. odredbe o brojnim imaonicima i imaocima prava, odredbe o imovini uopšte, itd);
- 4) porodičnopravne odnose (npr. odredbe o maloljetnicima i starateljstvu, o knjigama rođenih vjenčanih i umrlih, odredbe o domaćajo zajednici - Kući). Neki od ovih odnosa su danas regulisani Porodičnim zakonom Crne Gore;
- 5) privrednopravne odnose (npr. odredbe o ortakluku i o društvu imaoniku). Dobar dio ovih odnosa je danas regulisan Zakonom o privrednim društvima Crne Gore.
- 6) Odnose nastale povodom stvari nastali u državnoj svojini (ovi odnosi su danas regulisani Zakonom o državnoj imovini Crne Gore);
- 7) Odredbe postupovnog – procesnog karaktera (npr. odredbe o proglašenju nestalih lica za umrlo). Ovi odnosi su danas regulisani Zakonom o vanparničnom postupku Crne Gore.

Da zaključimo: norme koje uređuju stvarnopravne odnose (svojina, zaloga i službenosti) i obligacionepravne odnose (ugovori, prouzrokovanje štete, javno obećanje nagrade, nezvano vršenje tuđih poslova, neopravdano korišćenje tuđim i dr) su preovlađujuće norme u OIZ-u. Drugi imovinski odnosi su regulisani u znatno manjoj mjeri ali, su veoma značajni.

Jezik u OIZ-u

U Zakoniku je upotrijebljen čisti narodni jezik. Na predavanju u ruskom filološkom društvu Petrovgradskog Univerziteta, koje je održao 13. januara 1887. godine, Bogišić, između ostalog, kaže: „Što se tiče oblika, starao sam se, da jezik bude prost i narodan, izbjegavajući u istome, koliko se god moglo, obrte i riječi, koje su uzajmili književnici iz inostranih jezika,, ili ih načinili po duhu tih jezika. Za stil u Zakoniku, uzeo sam za glavno pravilo to: da me narod može dobro razumjeti; i, kad bi god suvišna sažetost morala dovesti nejasnost, tu sam se volio izložiti ukoru, da sam mnogorječiv. Tako isto, i s jednoga drugog gledišta, nijesam zapinjao, da učvrstim isto zakonsko pravilo na više mjesta, kad god je to pogledom na razumljivost do potrebe bilo.”

Kritike OIZ-a

Naravno, da ni ovo djelo nije ostalo bez kritika jer, iako su pozitivne ocjene o njemu dominantne. Primjedbe su se odnosile uglavnom na raspored materije u Zakoniku, na sistematiku Zakonika, koja nije na visini njegove teorijske dubine, dosljednosti jezika, s obzirom na to da se materija izlaže na više mjesta. Rovinjski npr. smatra da odredbe o navodnjavanju i neke druge odredbe nijesu potpuno u skladu sa običajima koji vladaju u Crnoj Gori. Neki Bogišiću zamjeraju to što je učinio određene ustupke konzervativnim, bratsveničkim i plemenskim ustanovama koje su otežavale pravni promet. U tom smislu: Legradić, Bulajić, Konstrenčić i drugi. Na potpuno drugoj strani su Živojin Perić, Mihailo Konstantinović i dr.

OIZ kao udžbenik i kao priručnik

Po mišljenju mnogih pisaca dio Zakonika ima karakter udžbenika i priručnika. Pri sastavljanju Zakonika Bogišić je uvijek mislio, pored ostalog, na državu kojoj je namijenjen i kadar koji treba da ga primjenjuje. Stoga je na kraju Zakonika, kao njegov posljednji dio, unio poseban dio: objašnjenja, određenja, dopune. Ovakva sistematika urađena je pod uticajem Građanskog zakonika Kalifornije.

Po mom mišljenju najveća vrijednost OIZ-a je u tome što to djelo u cjelini predstavlja neprevaziđeni i trajan užbenik i priručnik za sve generacije pravika u Crnoj Gori i stručnjake srodnih disciplina. I mnogo šire- pravnici bi rekli erga omnes dejstvo. Kao Zakonik OIZ je važio 58 godina, ne računajući primjenu tzv. pravnih pravila. Kao udžbenik važi trajno. Drugi udžbenici ga ne mogu ni preinačiti ni zamijeniti, mogu mu, ipak, objasniti razum i smisao.

Primjena OIZ-a

Bogata literatura o OIZ-u prvenstveno se tiče teorijske obrade njegovih instituta, a o njegovoj primjeni u praksi je isuviše malo pisano. Gotovo da su izostala značajnija

istraživanja o tome koliko je ovaj monumentalni kodeks, kojeg smatraju vrhom naše pravne kulture, odgovorio potrebama, naroda za koji je donijet.

Petar Stojanović je jedan od rijetkih koji se bavio primjenom OIZ-a. On između ostalog piše: „posebno je značenje OIZ-a u tome što je kao veliko i progresivno djelo, učinio napor da jedno izrazito zaostalo i od civilizovanog svijeta izolovano područje trgne iz vjekovne letargije i da ga kako formalno-pravno tako i materijalno-pravno podigne na nivo kulturnih naroda”.

Prevodi OIZ-a

OIZ je preveden na 6 jezika. U originalu radi se o sljedećim prevodima:

1. Code general des Biens, pour la principaute de Montenegro de 1888, traduit par Rodolphe Dareste, membre de l'Institut, conseiller a la Cour de Cassation, et Albert Riviere, ancien magistrat, etc. Paris, imprimerie Nationale, 1892.

Public par le Comite de Legislation etrangere et imprime aux frais de l'Etat, sur l'ordre de M. le Garde des sceaux.

2. Código general de los Bienes, traducido por Gustavo Inglesias. Madrid, 1893. „Colección de las Instituciones políticas y jurídicas de los Pueblos modernos, dirigida por el Excmo Sr Don Vicente Romero y Giron, y Don Alejo Garcia Marenco. Tomo X Madrid, Jose Gongora y Alvarez 1893.

3. Allgemeines Gesetzbuch fiber Vermogen fur das Fiirstenthum Montenegro. In die deutsche Sprache tiberragen und mit einer Einleit ung versehen von Adalbert Shek, Ober-terrichtsrath bei dem Obergericht fur Bosnien und die Herzegovina in Sarajevo. Berlin, Carl Hay mans Verlag, 1893.

4. C o d i c e civile pel Montenegro, tradotto da Antonio Martecchini i. v. Consigliere aulico, presidente del Tribunale circolare di Cattaro. Spalato 1900.

5. Общій имущественній Законникъ для Княжества Черногорского. Переводъ М. Т. Кусакова, под редакциею В. Д. Спасовича. Петроград 1901.

Nedavno je OIZ preveden na engleski jezik.

Uticaј OIZ-a na savremeno crnogorsko zakonodavstvo

Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru je snažno uticao na rješenja Zakona o obligacionim odnosima Crne Gore od 2008 g., kao i na rješenja Zakona o svojinsko-pravnim odnosima Crne Gore od 2009g..

Zakonopisci su se trudili da pri formulisanju pojedinih odredbi budu što više precizni. Ovo se naročito odnosi na sistematiku zakonskog teksta, ali i na eleganciju, sažetost, kratkoću njegovih odredbi, kao i na ljepotu jezika. Drukčije ne bi valjalo ako se ima u vidu da je rađen po uzoru na tako poznati Opšti imovinski zakonik.

Bogišićeva nagrada

Imajući u vidu značaj djela Valtazara Bogišića, Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore je ustanovio nagradu Valtazar Bogišić koja se dodjeljuje za posebna ostvarenja u oblasti pravnih i srodnih nauka. Dobitnici ove nagrade do sada su akademik Branko Pavićević i profesor Mihilo Konstantinović, posthumno. Imao sam privilegiju da svojevremeno kao dekan tog fakulteta uručim ove dvije nagrade i razmaku od tri godine. Nagradu profesoru Konstantinoviću je primio njegov sin Radomir Konstantinović, pisac čuvene Filozofije palanke i drugih djela.

Prestanak OIZ-a

Prestankom važenja Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru (1946. godine), zakonodavnog djela koje je „u cijelom pravničkom svijetu” naišlo na odobravanje i pohvale i koje je „jednodušno pozdravljeno bilo”, pravni poredak Crne Gore je dugo vremena egzistirao bez zakona kojima bi se na autorativan i mjerodavan način potpuno uredio cjelokupni korpus stvarnih prava. Ova „praznina” je „popunjavana” pravnim pravilima abrogiranog predratnog prava, koja su se primjenjivala na osnovu odredaba Zakona o nevažnosti pravnih propisa donijetih prije 6. aprila 1941. godine i za vrijeme neprijateljske okupacije. U poslednjih nekoliko godina Crna Gora je donijela brojne imovinske zakone koje su u pravničkom svijetu ocijenja kao posebno vrijedna zakonodavna djela.

Značaj rada Bogišića i OIZ-a za Crnu Goru

OIZ je veliki i u pretežnom dijelu moderan imovinski kodeks. Njegova pravila su zapisana kao životom nadahnuta. Uspjela je Bogišićeva nadmoćnost, gospodstvo. Njegova rješenja, sa svojim opštim visokim skladom i smislom, zanimala su nas za cio život, postavši dijelom onog najvažnijeg od koga se mnogima od nas stvorio životni sastav. Čitajući OIZ, živjeći sa njim, tumačeći ga, vi ne možete da ne osjetite prošlost i sadašnjost Crne Gore, njen složeni život, njene divlje, ponekad strašne, a ipak nečim zanosne osobine i svoje srodstvo, bliskost sa njom. Sve je to postalo nekako dio naše duše. U njemu preovladava čudna vještina u izražavanju, književna čulnost koja je Bogišića toliko proslavila.. Zar se ne čini da je u OIZ-u mnogo toga živo, sadašnje, a u isto doba tako poznato, blisko i svoje, jedno osjećanje u svojoj potpunosti.

OIZ je sa svojim darovima, često i sa neredom u sistematici, čitav zavodnik za oči i duh, luča vječne svjetlosti. To je zato što ga je stvorio divan čovjek, sazdan od otmenosti, otresitosti i ljepote, čovjek koji je poznao život Crne Gore i sve ono što u njoj ima običnog i silnog. . Očigledno je da je boginja nauke rasula na njega krunu cvijeta sa svog zlatnog prestola. Teško može da se odoli i da se u srcu ne prizna da je takva ljepota rijedak dar od Boga.

U normama OIZ-a ima mnogo toga uzetog iz običnog života, što je pošlo kroz filter Bogišićevih ideja koje su ga u potpunosti zarobile. Krasi ga stil suptilan i lak, što je toliko ličilo njegovoj otmenoj pojavi. Po duhu Evropljanin. Kao što bi pjesnik rekao njegov stas je bio najljepše stablo u ljudskoj šumi. Njegovo urođena bistrina uma,

njegova duboka lična iskustva obavijena su dobro naslućenom estetikom. Uspio je zato što je unosio cijelog sebe u ono što je stvarao s toliko ljubavi. Stvorio je djelo u kome ima puno ljepote stila u kome ima opšteg, svačijeg i vječnog. Uspio je iako je bio razapet između novih namjera i starih navika, novih ideja i starih ustanova. Njegov istančan duh težio je da se približi narodu i da bude upoznat sa njegovim životnim potrebama. OIZ je pisan na jeziku običnih ljudi, čime je njegovom tvorcu porastao ugled čovjeka rafinirane mudrosti. Zavirujući u neznana prostranstva dao je Zakoniku samozadovoljan i imućan vid. Taj silni gorostas proširio je i uzdigao put neba svoje goleme i lisnate krune.

Danas još više odzvanja ono javno hvala Knjaza Nikole prilikom donošenja OIZ-a. Bogišić se Crnoj Gori neposredno oduživao punih 26. godina, od 1873. godine kada je došao na Cetinje da sastavi Zakonik pa do 1899. godine kada je dao ostavku na ministarsku dužnost. U istoriji rijetko je bilo koji drugi inostranac doprinio Crnoj Gori u intelektualnim tvorevinama kao što je to učinio Valtazar Baldo Bogišić.

Poštovani prijatelji, večeras sam se volio izložiti ukoru da sam mnogorječiv. Neka zbog Bogišića...